

EWA HANDER

MATERIAŁY NEOLITYCZNE Z MIEJSCOWOŚCI KULIK, STAN. 6, GM. SIEDLISZCZE, POW. CHEŁM*

WSTĘP

W październiku 1967 roku p. Marian Minkowski, zamieszkały we wsi Kulik, gm. Siedliszcze przy wybieraniu piasku we własnym ogrodzie natrafił na zespół starożytnych naczyń. O swoim odkryciu natychmiast zawiadomił Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Lublinie. W maju 1968 roku podjęto prace wykopaliskowe, które były prowadzone przez mgr Andrzeja Kutyłowskiego. Wykopiska te finansował ówczesny WKZ w Lublinie. Prace terenowe wykazały istnienie w tym miejscu osady i cmentarzyska kultury lubelsko-wołyńskiej. Stanowisko było w dużym stopniu zniszczone przez poprzedniego właściciela pola (działki), który przez wiele lat wybierał tu piasek do celów budowlanych. Krótkie informacje na temat badań wykopaliskowych zostały zamieszczone w *Informatorze Archeologicznym. Badania 1968* (Kutyłowski 1969), w *Roczniku Lubelskim* (Gurba 1970) i w *Z Otchłani Wieków* (Kutyłowski 1970a).

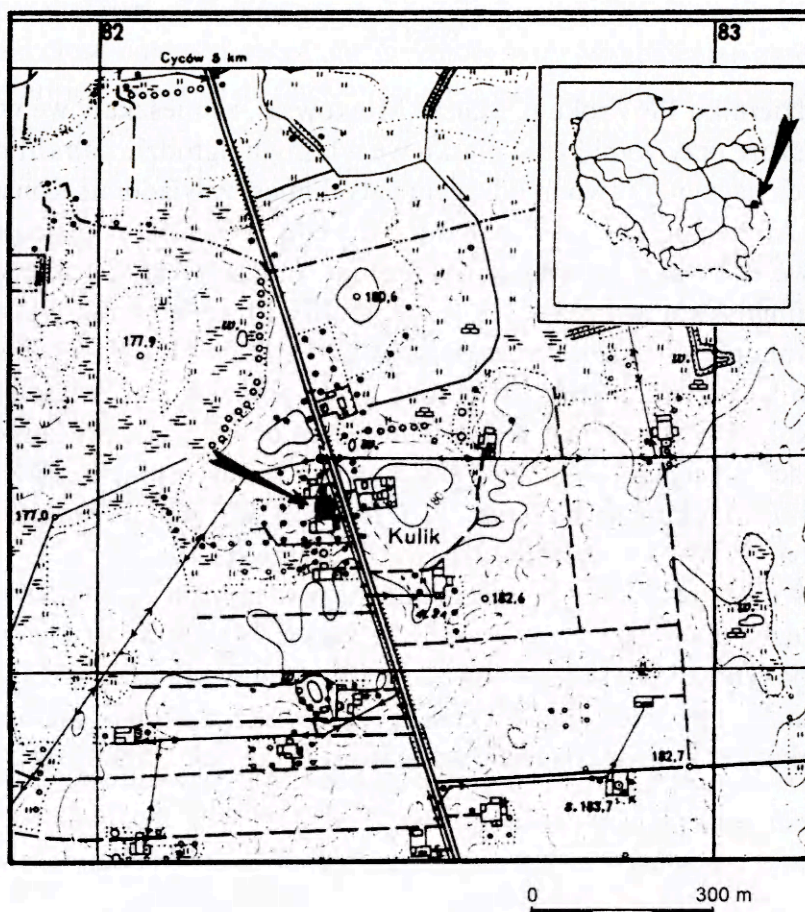
W 1989 r. w czasie prac powierzchniowych w ramach AZP obszaru 77–87 przeprowadzonych przez mgr Wojciecha Mazurka, stanowisko to zostało zweryfikowane pozytywnie — zarejestrowano 1 fragment wióra krzemienego. Z informacji ustnej właściciela gruntu wynika ponadto, że znaleziono tu również krzemioną siekierkę, która miała trafić do Lublina (Mazurek 1989, karta 24).

* Serdecznie dziękuję Panu Mgr. Andrzejowi Bronickiemu za wszechstronną pomoc podczas opracowywania materiałów archeologicznych i przygotowywania tekstu artykułu.

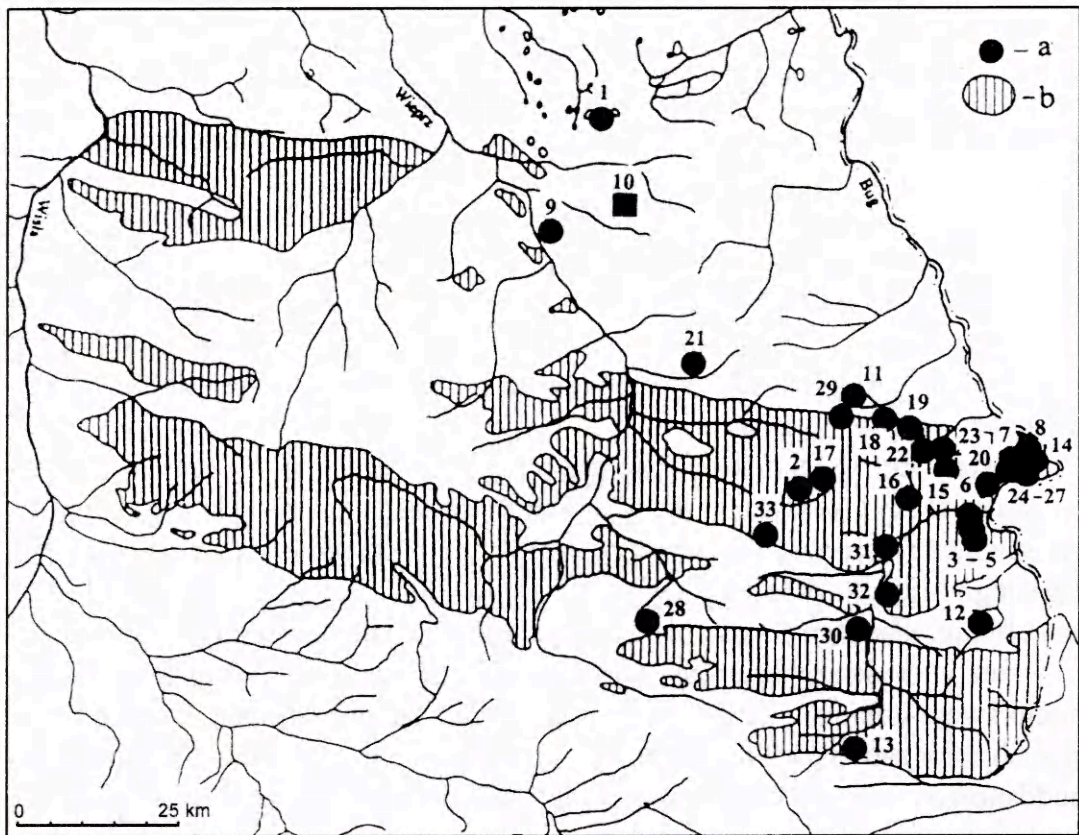
POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Stanowisko nr 6 w Kuliku znajduje się na terenie Obniżenia Dorohuckiego, w południowej części tego subregionu. Obniżenie Dorohuckie jest równiną wsuniętą wzdłuż biegu Wieprza pomiędzy Płaskowyż Świdnicki na zachodzie i Pałgóry Chełmskie na wschodzie, od północy granicą jest dolina rzeki Świnki, oddzielająca tzw. region Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej. Obniżenie Dorohuckie tworzą wapienno-margliste warstwy górnokredowe, na których zalegają niezbyt dużej miąższości piaski plejstoceniowe.

Stanowisko znajduje się na wysuniętym na północ piaszczystym cyplu, u jego nasady, otoczonym zabagnionym obniżeniem z małymi ciekami wodnymi. Zlokalizowane jest na niewielkim wzniesieniu o małej, zachodniej i północno-zachodniej ekspozycji, nie większej niż 4 m, na terenie zabudowanym (ryc. 1a). Podłoże ma charakter piaszczysto-gliniasty.

Ryc. 1a. Kulik, woj. lubelskie. Lokalizacja stanowiska
Fig. 1a. Kulik, Lublin voivodship. Location of the site

Ryc. 1b. Groby kultury lubelsko-wołyńskiej na Lubelszczyźnie:

1 — Garbatówka Kol., stan. 7; 2 — Grabowiec, stan. Góra Zamkowa; 3 — Gródek, stan. 1A;
 4 — Gródek, stan. 1C; 5 — Gródek, stan. 4; 6 — Husynne, stan. 2; 7 — Janki Dolne, stan. 11;
 8 — Janki Dolne, stan. 12; 9 — Jaszczów; 10 — Kulik; 11 — Krasne Kol. stan. 16;
 12 — Łasków, stan. 1; 13 — Łubcze, stan. 27; 14 — Łuszków — Komora, stan. 6; 15 — Moniatycze Kol.;
 16 — Niele dew, stan. 1; 17 — Ornatowice; 18 — Raciborowice; 19 — Raciborowice Kol. stan 2;
 20 — Rogalin, stan. 3; 21 — Siennica Różana; 22 — Stefankowice, stan. 1;
 23 — Stefankowice Kol., stan. 3; 24 — Strzyżów, stan. 1A; 25 — Strzyżów, stan. 2A;
 26 — Strzyżów, stan. 10; 27 — Strzyżów, stan. 26; 28 — Topornica, stan. 21; 29 — Turowiec;
 30 — Tyszowce, stan. 25B; 31 — Werbkowice — Kotorów, stan. I; 32 — Wronowice-Paprzyca,
 stan. 5; 33 — Żuków, stan. 1; a — cmentarzyska i pojedyncze obiekty grobowe, b — zasięg
 pokrywy lessowej (wg Polańska 1999, z uzupełnieniami autorki)

Fig. 1b. Graves of the Lublin-Volhynia culture in the Lublin region:

1 — Garbatówka Kol., Site 7; 2 — Grabowiec, Castle Mountain Site; 3 — Gródek, Site 1A;
 4 — Gródek, Site 1C; 5 — Gródek, Site 4; 6 — Husynne, Site 2; 7 — Janki Dolne, Site 11;
 8 — Janki Dolne, Site 12; 9 — Jaszczów; 10 — Kulik; 11 — Krasne Dolne, Site 16; 12 —
 Łasków, Site 1; 13 — Łubcze, Site 27; 14 — Łuszków-Komora, Site 6; 15 — Moniatycze Kol.;
 16 — Niele dew, Site 1; 17 — Ornatowice; 18 — Raciborowice; 19 — Raciborowice Kol., Site 2;
 20 — Rogalin, Site 3; 21 — Siennica Różana; 22 — Stefankowice, Site 1; 23 — Stefankowice,
 Kol., Site 3; 24 — Strzyżów, Site 1A; 25 — Strzyżów, Site 2A; 26 — Strzyżów, Site 10;
 27 — Strzyżów, Site 26; 28 — Topornica, Site 21; 29 — Turowiec; 30 — Tyszowce, Site 25B;
 31 — Werbkowice-Kotorów, Site I; 32 — Wronowice-Paprzyca, Site 5; 33 — Żuków, Site 1;
 a — cemeteries and single graves, b — loess cover limits
 (after Polańska 1999, complemented by the author)

HISTORIA BADAŃ

Prace wykopaliskowe przeprowadzone w maju 1968 r. wykazały istnienie osady i cmentarzyska kultury lubelsko-wołyńskiej, w dużym stopniu zniszczonych. Przebadany obszar miał 170 m² (Kutułowski 1969, s. 38).

W czasie wykopalisk zarejestrowano trzy jamy gospodarcze ze zniszczoną ceramiką, kośćmi i polepą oraz cztery groby, z których dwa wyposażone były w naczynia i narzędzia krzemienne (Kutułowski 1970a, s. 278). Z kolei według danych zamieszczonych w *Informatorze Archeologicznym* są podane: 4 jamy grobowe i dwie jamy gospodarcze (Kutułowski 1969, s. 38). Jak widać informacje te nie pokrywają się ze sobą.

Niestety cała dokumentacja polowa wykopalisk zaginęła.

Materiał zabytkowy pozyskany w Kuliku podczas badań wykopaliskowych, jak również materiał przekazany przez M. Minkowskiego trafił do zbiorów ówczesnego Muzeum Regionalnego w Chełmie i do Katedry Archeologii UMCS w Lublinie; dlaczego podzielono zbiór zabytków — nie wiadomo.

Przez wiele lat znaleziskami nikt się nie zajmował i niewątpliwie będzie to miało swoje odbicie w niniejszym opracowaniu. Na początku lat dziewięćdziesiątych zbiór zabytków z Kulika został zgromadzony w Muzeum w Chełmie gdzie poddano go zabiegom konserwatorskim. Dzięki temu zrekonstruowano kilka naczyń¹ i przeprowadzono inwentaryzację całego zespołu, w którego skład wchodzi: 3 okazy krzemienne, 6 całych naczyń i 236 fragmentów ceramiki, z czego część posłużyła do wykonania rekonstrukcji rysunkowych. Znaleziska otrzymały jeden numer inwentarzowy: MCH/A/75.

OPIS MATERIAŁU ZABYTKOWEGO

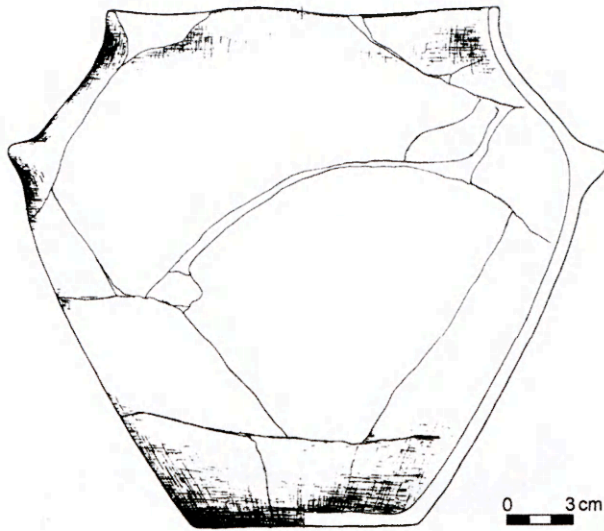
Kultura lubelsko-wołyńska:**Garnki:**

1. garnek: profil lekko esowaty, dwa guzki na maksymalnej wyđętości brzuśca, dno płaskie; wysokość — 24 cm, średnice: wylewu — 18 cm, brzuśca — 26 cm, dna — 10,5 cm (ryc. 1: 1);

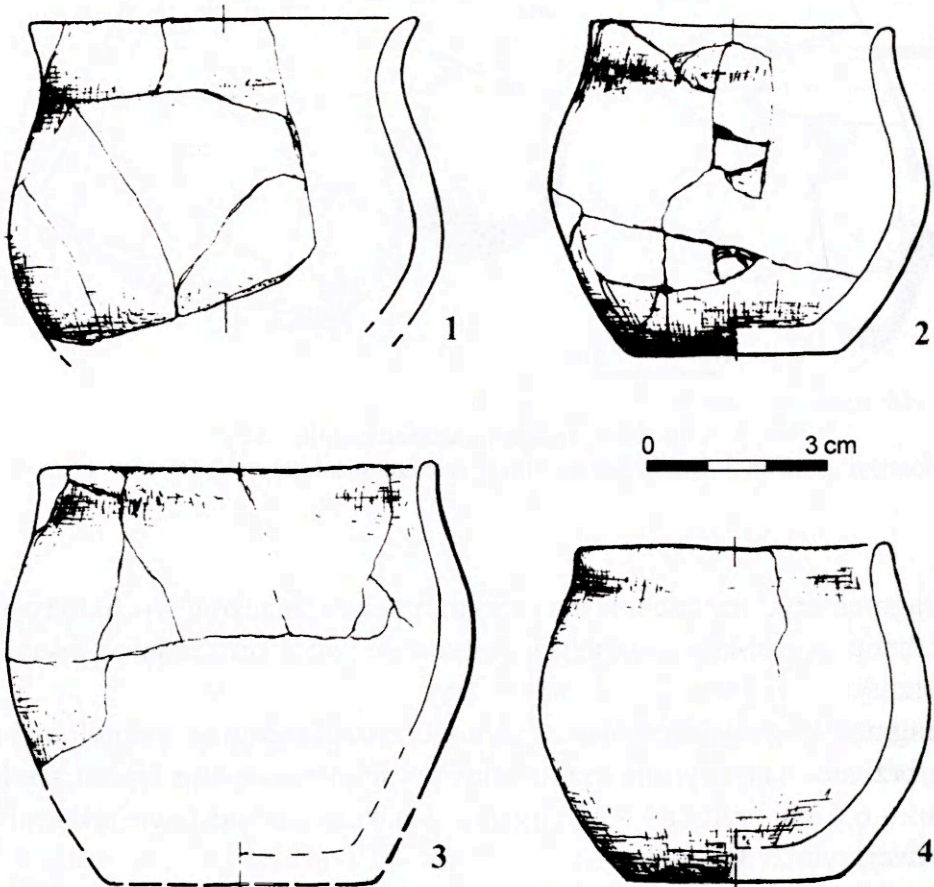
Czarki miniaturowe:

2. fragmentarycznie zachowana czarka: brzeg wychylony na zewnątrz, brzusiec baniasty, dno uszkodzone: wysokość około — 6,5 cm, średnice: wylewu — 6,4 cm, brzuśca — 7,2 cm, przybliżona średnica dna (po rekonstrukcji) — 3,4 cm (ryc. 2: 1);

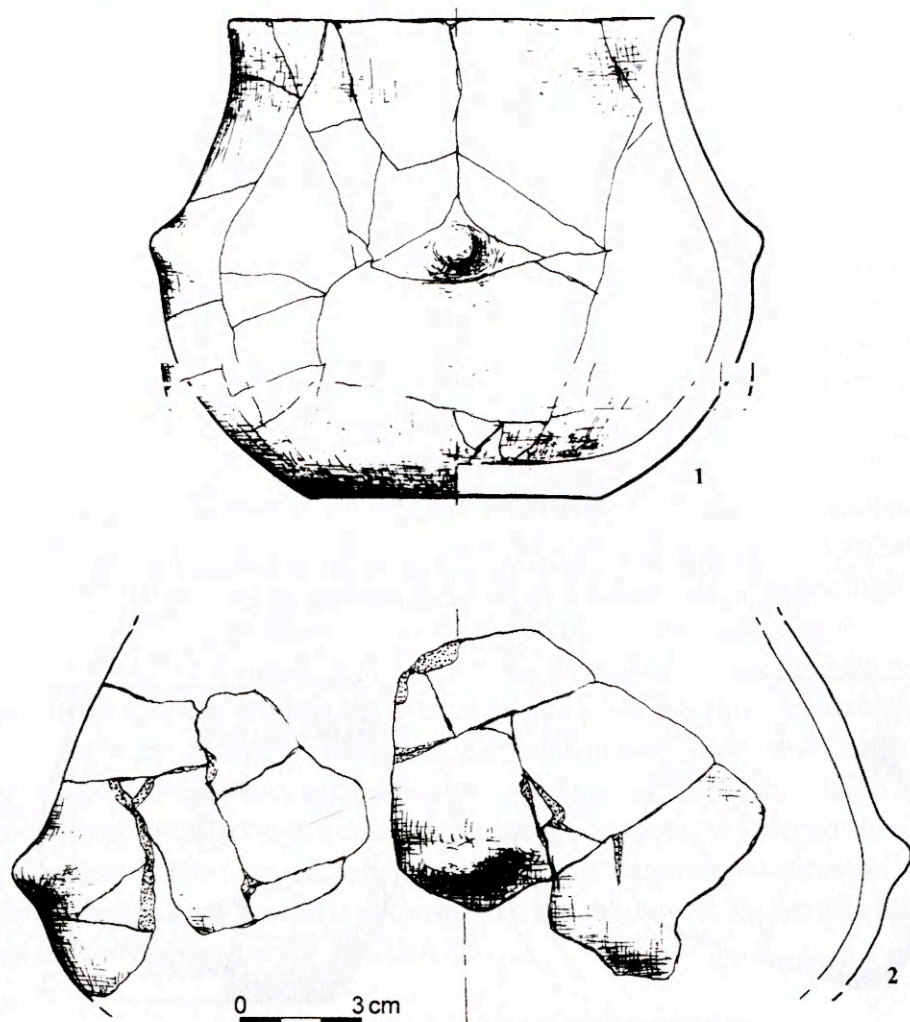
¹ Autorką rekonstrukcji jest Bożena Skolimowska.

Ryc. 1. Kulik, stan. 6. Naczynie garnkowe, grupa technologiczna — A
 Fig. 1. Kulik. Site 6. Pot-like vessels, technological group — A

Ryc. 2. Kulik, stan. 6. Czarki miniaturowe, grupa technologiczna — A
 Fig. 2. Kulik. Site 6. Miniature bowls, technological — A

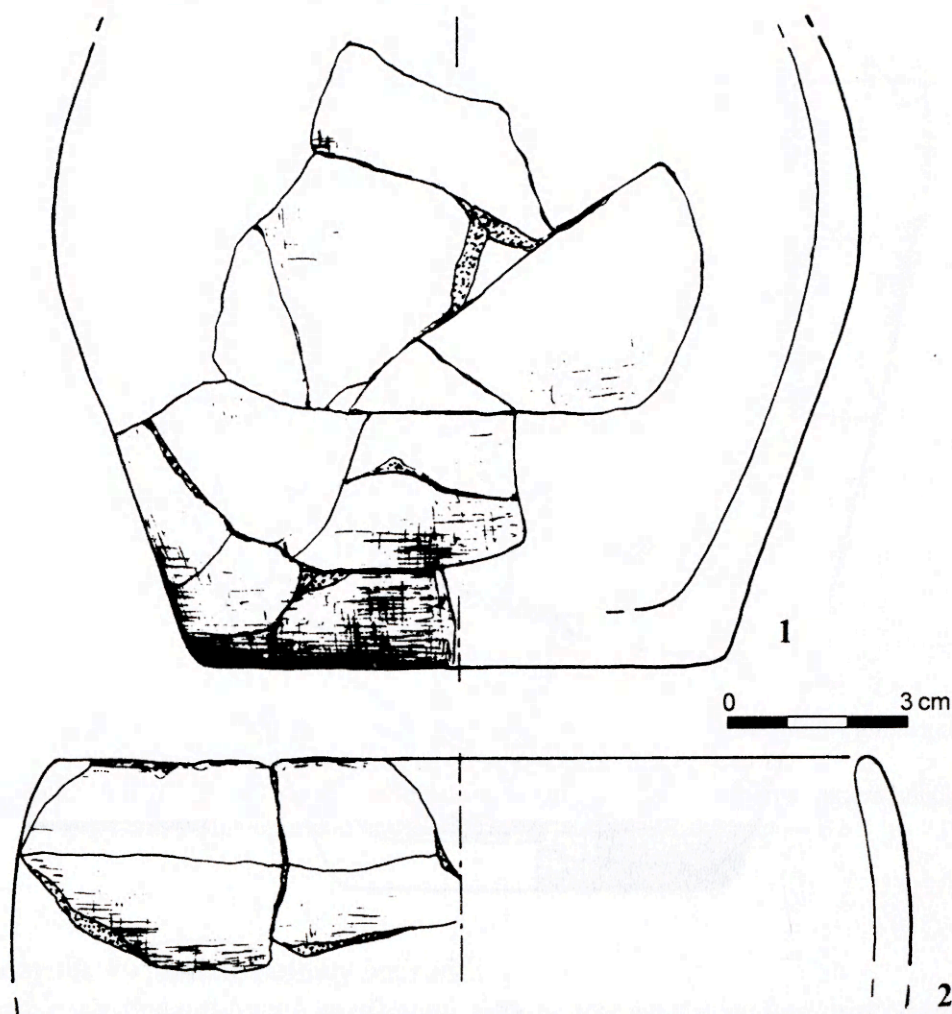

Ryc. 3. Kulik, stan. 6. Czarki, grupa technologiczna — B1
 Fig. 3. Kulik. Site 6. Bowls, technological group — B1

3. fragmentarycznie zachowana czarka: brzeg nieznacznie wychylony na zewnątrz, brzusiec baniasty, dno płaskie; wysokość — 5,4 cm; średnice: wylewu — 5 cm, brzuśca — 6,3 cm, dna — 3,5 cm (ryc. 2: 2);

4. fragmentarycznie zachowana czarka: brzeg nieznacznie wychylony na zewnątrz, brzusiec baniasty, dno uszkodzone; wysokość — około 7,4 cm, średnice: wylewu — 6,6 cm, brzuśca — 7,7 cm, dna — 4,4 cm (na podstawie rekonstrukcji rysunkowej; ryc. 2: 3);

5. czarka: brzeg bardzo nieznacznie wychylony na zewnątrz, miejscami prosty, brzusiec baniasty, dno płaskie; wysokość — 5,4 cm, średnice: wylewu — 5,3 cm, brzuśca — 6,5 cm, dna — 3,5 cm (ryc. 2: 4);

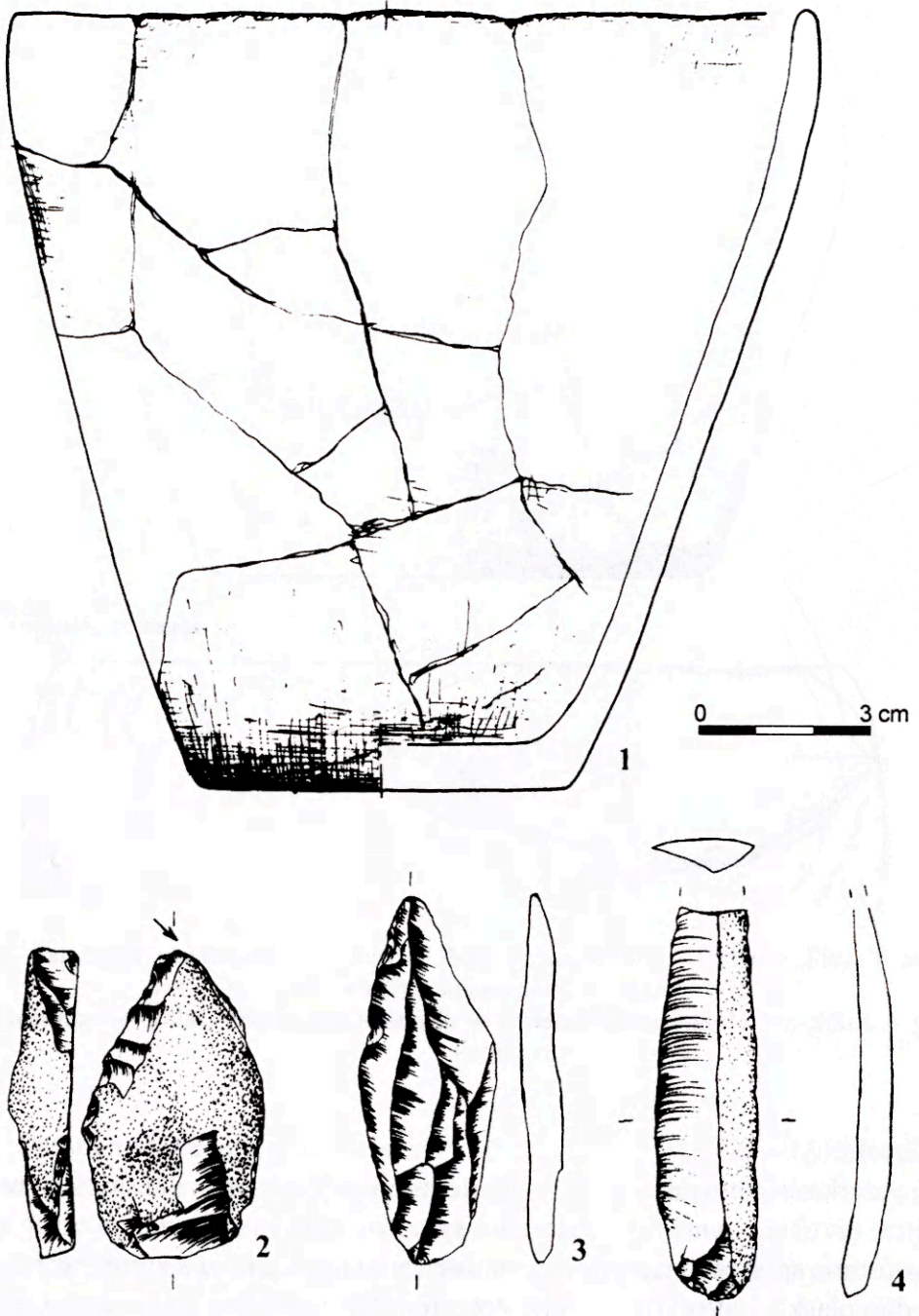
Ryc. 4. Kulik, stan. 6. Naczynia w kształcie pół beczułki: 1 — grupa technologiczna — B1, 2 — grupa technologiczna — A

Fig. 4. Kulik. Site 6. Half-barrel vessels: 1 — technological group — B1, 2 — technological group — A

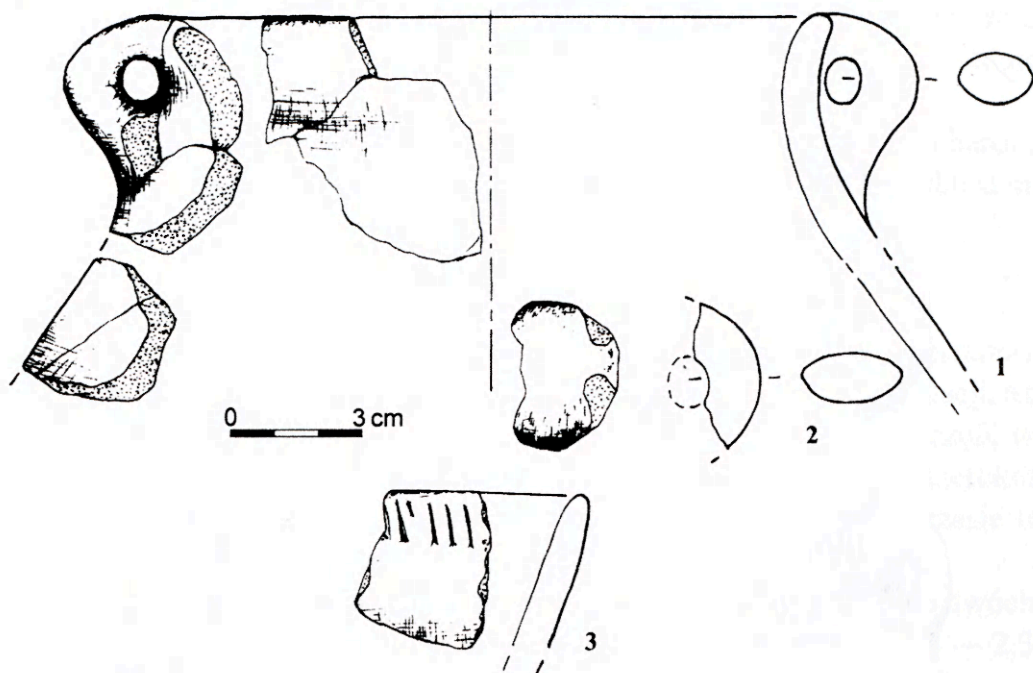
Czarki:

6. czarka zachowana prawie kompletnie: brzeg nieznacznie odgięty na zewnątrz, brzusiec baniasty z czterema symetrycznie rozmieszczonymi guzkami w formie spłaszczonego stożka, umieszczonymi w połowie wysokości naczynia, dno płaskie; wysokość — 11,5 cm, średnice: wylewu — 11 cm, brzuśca — 14,2 cm, dna — 7 cm (ryc. 3: 1);

7. fragmentarycznie zachowana czarka: brzeg uszkodzony, brzusiec baniasty z symetrycznie rozmieszczonymi czterema (?) guzkami, guzki mają formę eliptyczno-stożkowatą; wymiary: maksymalna średnica brzuśca — 20 cm (ryc. 3: 2);

Ryc. 5. Kulik, stan. 6. 1: naczynie doniczkowe, grupa technologiczna — A; 2–4: inwentarz krzemienisty: 2, 3 — krzemień kredowy, tzw. rejowiecki; 4 — krzemień czekoladowy
 Fig. 5. Kulik. Site 6. flower pot-like vessel, technological group — A; 2–4: flint inventory: 2, 3 — the Cretaceous (Rejowiec) flint; 4 the chocolate flint

Ryc. 6. Kulik, stan. 6. 1: amfórka grupa technologiczna — B1; 2: fragment ucha amfórki;
3: fragment puchara lejkowatego, grupa technologiczna — B2
Fig. 6. Kulik. Site 6. 1: small amphora, technological group — B1; 2: small amphora handle
fragment; 3: funnel beaker handle fragment, technological group — B2

Naczynia w kształcie połowy beczułki:

8. naczynie beczułkowane zachowane fragmentarycznie, wylew uszkodzony, brzusiec lekko wypukły, dno płaskie; średnice: brzuśca — 13,5 cm, dna — 9 cm (ryc. 4: 1);

9. naczynie beczułkowane zachowane tylko w części górnej w postaci fragmentu wylewu lekko zagiętego do wewnątrz, o średnicy — 13,7 cm (ryc. 4: 2);

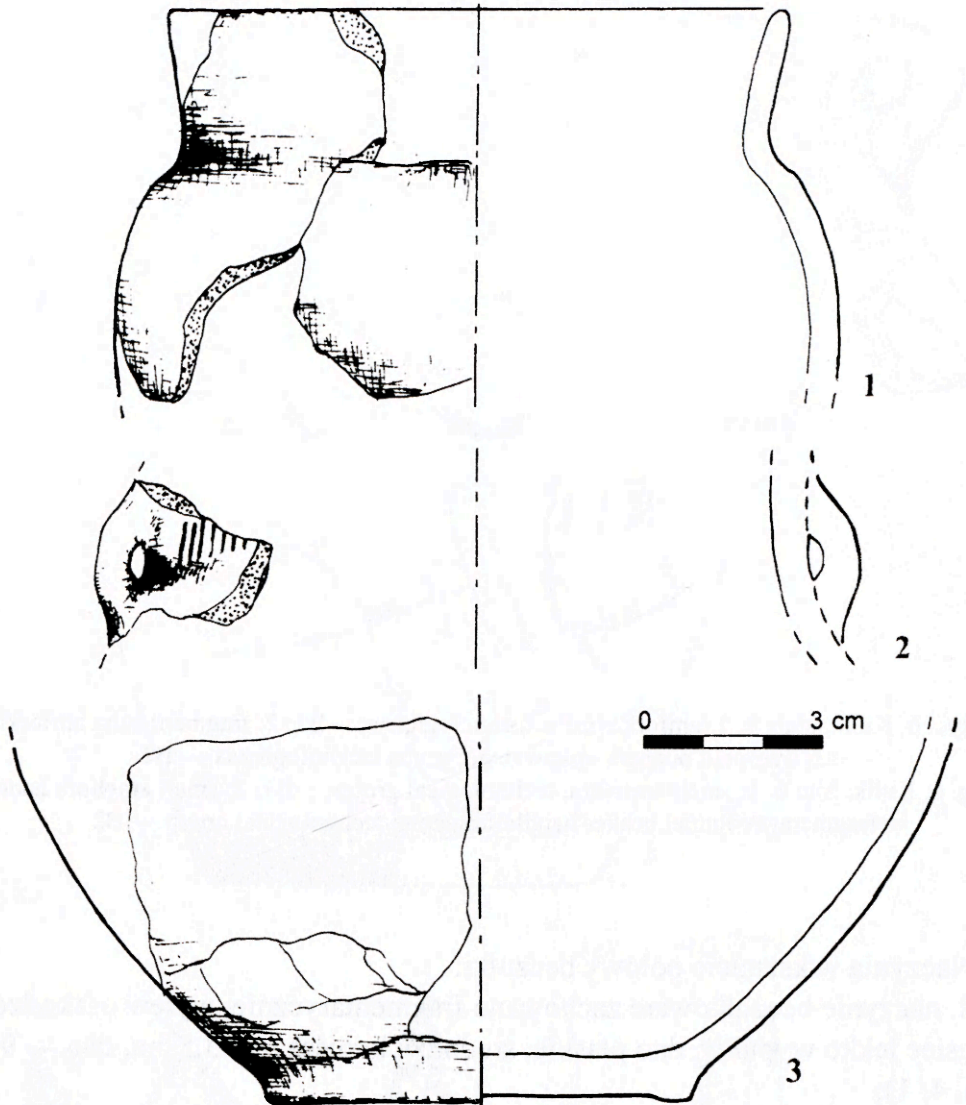
Pucharki doniczkowate:

10. puchar doniczkowaty: nieprofilowany, dno płaskie, wylew prosty; wysokość — 13,5 cm, średnice: wylewu — 14 cm, dna — 6,5 cm (ryc. 5: 1);

Amfórki:

11. fragmentarycznie zachowana amfórka o lekko rozchylonym wylewie z dwoma uszkami umieszczonymi na wysokości krawędzi wylewu, o mocno wydętym brzuscu; średnica wylewu — 15,0 cm (ryc. 6: 1);

12. fragment ucha amfórki, część środkowa (kolanko), mocno uszkodzone, o przekroju poprzecznym eliptycznym (ryc. 6: 2);

Ryc. 7. Kulik, stan. 6. Naczynia kultury amfor kulistych, grupa technologiczna — C
 Fig. 7. Kulik. Site 6. Vessel of the Globular Amphora culture, technological group — C

Kultura pucharów lejkowatych:

13. fragment pucharu z ornamentem w postaci pionowego słupka, umieszczonego tuż pod krawędzią, wylew wychylony lekko na zewnątrz (ryc. 6: 3);

Kultura amfor kulistych:

14. fragmentarycznie zachowane naczynie garnkowe z dobrze wyodrębnioną szyjką, lekko wychyloną na zewnątrz i przechodzącą od razu w baniasty brzusek; średnica wylewu — 10,5 cm, brzuszka — 12,2 cm (ryc. 7: 1);

15. fragment amforiki z uszkiem poziomo przekłutymi widocznym ornamentem w postaci pionowych kresk na częściowo zachowanej szyjce; średnica na wysokości uch — 11 cm (ryc. 7: 2);

16. fragmentarycznie zachowana część przydenna amforiki, dno bardzo dobrze wyodrębnione, delikatnie wklęsłe z zewnętrznym rąbkiem; średnica dna — 7,2 cm (ryc. 7: 3)²;

Inwentarz krzemienisty:

17. fragment wióra z krzemienia czekoladowego o regularnym kształcie, pochodzącym z rdzenia: jednopiętowego z początkowej fazy jego eksploatacji, o czym świadczy kora, zajmująca znaczną część wierzchniej strony wióra, część wierzchołkowa złamana; wymiary partii zachowanej: długość — 6,7 cm, szerokość — 2,7 cm, grubość — 0,5 cm (ryc. 5: 4); okaz został znaleziony w czasie badań powierzchniowych (Mazurek 1989, karta 24);

18. wiór z krzemienia kredowego, tzw. rejowieckiego z rdzenia o dwóch piętach, pięćka krawędziowa; wymiary: długość — 6,3 cm, szerokość — 2,3 cm, grubość — 0,7 cm (ryc. 5: 3);

19. rylec węglowy przechyły z krzemienia kredowego, tzw. rejowieckiego, wykonany z masywnego odłupka z początkowej fazy eksploatacji rdzenia, o czym świadczy kora zajmująca prawie całą powierzchnię wierzchnią, pięćka uformowana jednym odbiciem, łuskowisko półstrome, (załuskania przywierzchołkowej lewej krawędzi na stronę wierzchnią) dwa odbicia łuszczniowe w partii przypiętkowej (również na stronę wierzchnią); wymiary: długość — 5,2 cm, szerokość — 3,2 cm, grubość — 1,1 cm (ryc. 5: 1);

20. łuszczeń dwubiegunowy, okaz podprostokątny (bieguny krawędziowe równoległe do siebie), krzemień kredowy, tzw. rejowiecki; wymiary: długość — 2,7 cm, szerokość — 2,1 cm, grubość — 0,9 cm.

OPIS TECHNOLOGICZNY CERAMIKI

Analizie technologicznej poddano tylko całe i zrekonstruowane formy ceramiczne. Pominięto całą grupę materiału masowego, który nie dał się przypisać konkretnym formom naczyń. W wyniku przeprowadzonej analizy wyodrębniono 3 grupy technologiczne A, B i C, gdzie grupę B podzielono na dwie podgrupy: B1 i B2. Najważniejszym kryterium przy wyróżnianiu grup były: rodzaje domieszek, jak również sposób opracowania powierzchni naczyń (to drugie kryterium

² Fragment przydenny (16) i fragment z uszkiem (15) mogą pochodzić z jednego naczynia, lecz nie można tego stwierdzić na pewno, gdyż brak jest pełnego przebiegu tej formy. Za takim rozstrzygnięciem przemawia identyczność technologiczna obu ułamków.

przyjęto w przypadku grupy B, gdzie ułamek „pucharowy” odróżniał się od ceramiki „lubelsko-wołyńskiej” wyłącznie szorstką powierzchnią zewnętrzną).

Grupa A. Tworzy ją ceramika wykonana z masy zawierającej tłuczeń ceramiczny drobny, w średniej ilości. Przełomy w tej grupie są jednobarwne, dwubarwne i trójbarwne. Grubość ścianek waha się od 6 do 10 mm. Powierzchnie są gładkie, błyszczące, matowe, powlekane, barwy jednolitej lub zróżnicowanej, najczęściej brunatnej (czasem o różnych odcieniach). Przełomy jednolite, zwarte. Ceramika tej grupy jest dość miękka.

Grupa B1. W skład jej wchodzi ceramika wykonana z masy ceramicznej o domieszce drobnego tłucznia ceramicznego, w średniej ilości, z niewielkim dodatkiem drobnego piasku. Przełomy w większości są dwubarwne i trójbarwne. Grubość ścianek na ogół waha się od 6 do 10 mm. Powierzchnie są gładkie, błyszczące i matowe, powlekane, barwy zróżnicowanej, najczęściej brunatnej lub ciemnobrunatnej. Przełomy jednolite zwarte. Ceramika jest dość miękka.

Grupa B2. Zaliczamy do tej grupy fragment ceramiki kultury pucharów lejkowatych z domieszką drobnego tłucznia ceramicznego o średniej ilości i drobnego piasku. Przełom dwubarwny. Grubość ścianki 6–10 mm. Powierzchnia zewnętrzna szorstka, matowa, barwy jednolitej brunatnej. Przełomy jednolite, zwarte. Ceramika jest niezbyt twarda.

Grupa C. Nieliczne ułamki ceramiki zaliczone do tej grupy wykonane są z gliny, która w swej masie zawiera średnią ilość tłucznia kamiennego o średniej granulometrii. Tłuczeń ten jest barwy szaro-białej i różowawej. Przełomy jednobarwne. Ceramika ma tendencję do rozwarstwiania się. Grubość ścianek wynosi od 6 do 10 mm. Powierzchnie szorstkie i matowe, ciemnobrunatne. Są to wytwory ludności kultury amfor kulistych.

Zbiór naczyń kultury lubelsko-wołyńskiej wykonano z dwóch rodzajów masy ceramicznej, 7 reprezentuje grupę A a 4 — B1, przy czym różnią się one sposobem wykończenia i wypału. Naczynia były wypalane w otwartym palenisku z nierównomiernym dostępem tlenu, na co wskazują plamiaste powierzchnie wewnętrzne niektórych naczyń. Niektóre noszą ślady powlekania od zewnątrz wyszlamowaną gliną, jak również wygładzania, dzięki czemu otrzymywano efekt delikatnego wyświecenia.

Spśród całego ceramicznego materiału zabytkowego najwięcej naczyń wykazuje cechy technologiczne grupy A. Naczynia wykonane w tej technologii to garnek (ryc. 1: 1), czarki miniaturowe (ryc. 2: 1–4), puchar w kształcie połowy beczułki (ryc. 4: 2) i naczynie doniczkowate (ryc. 5: 1).

Do grupy B1 zaliczyć możemy 2 czarki (ryc. 3: 1–2), amforkę (ryc. 6: 1) i fragment naczynia w kształcie połowy beczułki (ryc. 4: 1). Wyróżniona grupa B2 jest reprezentowana zaledwie przez jeden fragment. Jest to ułamek pucharu kultury pucharów lejkowatych (ryc. 6: 3).

Grupa technologiczna C jest reprezentowana przez ceramikę kultury amfor kulistych. Są to fragmenty naczynia garnkowego (ryc. 7: 1) oraz amforki razem z częścią przydenną (ryc. 7: 2–3).

ANALIZA MATERIAŁU

Wyżej opisany zespół zabytków, obejmujący pozycje od 1 do 12, jest charakterystyczny dla kultury lubelsko-wołyńskiej. Ceramika pochodzi z jam grobowych i jam gospodarczych, lecz nie da się dzisiaj dokładnie przyporządkować konkretnych naczyń do konkretnych grobów i jam, gdyż zaginęła cała dokumentacja z wykopalisk prowadzonych przez A. Kutylowskiego. Jedynie na trzech czarkach miniaturowych: nr 3, 4, i 5 jest oznaczenie: „grób nr 1, warstwa III, głębokość 40–50 cm”. Niestety opis jam grobowych jest bardzo ogólny. Miały one kształt „trapezowaty lub prostokątny” w przekroju pionowym, a głębokość ich sięgała od 40 do 70 cm. Szkielety nie zachowały się. Szczegółowego opisu grobów niestety nie ma (Kutylowski 1969, s.38).

W kolejnej publikacji na temat Kulika jest mowa o 2 grobach z wyposażeniem i o 2 grobach bez wyposażenia, jak również o 3 jamach gospodarczych, z których wydobyto zniszczoną ceramikę, polepę i przepalone kości (Kutylowski 1970, s. 278). Z lakonicznych opisów w obu publikacjach nie wynika jednoznacznie, ile było jam gospodarczych i jaki miały kształt. Wiadomo na pewno, że odkryto 4 groby, ale opis ich kształtu również jest nieprecyzyjny. Przykładami jam gospodarczych o kształcie trapezowatym są obiekty ze stanowisk m.in. w Gródku nad Bugiem i Iwanowicach (Gumiński 1989, s. 21–22; Kadrow 1991, s. 21–23). Nieznane są przykłady grobów o przekroju trapezowatym.

Formy naczyń, jak i technologia mają cechy typowe dla tej kultury. Wśród 11 form wyróżniono 1 garnek, 4 czarki miniaturowe, 2 duże czarki, 2 pucharki w kształcie połowy beczułki, 1 pucharzek doniczkowy i 1 amforekę. Zdecydowana większość z nich posiada liczne odpowiedniki na wielu lubelskich stanowiskach, gdzie rejestrowane są zarówno w inwentarzach grobowych jak i na osadach. Jedynie dla garnka z guzkami nie znaleziono ścisłych analogii. Tym niemniej podobne formy występują na stanowiskach w Garbatówce Kol., stan. 7 (Polańska 1999, s. 11, ryc. 2: 3), jak również w Hołyszowie na Wołyniu (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 212, ryc. 16: a).

Dla czarek istnieją bardzo liczne analogie — m.in. w materiałach z Topornicy (Buszewicz 1991, s. 296, ryc. 9: 1, 2), Nielewki (Kutylowski 1970, Pl 154: 3, 7), Rogalina (Buszewicz 1992, s. 8, ryc. 2: 1, 2, 5, 6), Werbkowic (Kempisty 1962, s. 198, ryc. 3: c), Garbatówki Kol. (Polańska 1999, s. 12, ryc. 3: 3, 4), Strzyżowa, stan. 1D (Kadrow 1989, s. 15, ryc. 6: 2, 6), Krasnego Kol., stan. 16 (materiały z niepublikowanych badań A. Bronickiego).

Czarki są bardzo charakterystyczne dla tej kultury. Występują w różnych wielkościach i mogą posiadać różnego rodzaju „ozdobniki” — np. w postaci guzków. Egzemplarze z Kulika są średniej wielkości i mają guzki analogiczne jak czarki z Krasnego Kol., stan. 16 (materiały z niepublikowanych badań A. Bronickiego).

Naczynia w kształcie połowy beczułki mają analogie m.in. w materiałach z Gródka nad Bugiem, stan. 1C (Kokowski, Ścibior 1994, s. 8, ryc. 2: 5), ze stanowiska w Topornicy (Buszewicz 1991, s. 295, ryc. 6: 3), Rogalina, stan. 3 (Buszewicz 1992, s. 8, ryc. 2: 3), Krasnego Kol., stan. 16 (materiały z niepublikowanych badań A. Bronickiego).

Pucharek doniczkowy z Kulika ma liczne odpowiedniki m.in. na stanowisku w Garbatówce Kol. (Polańska 1999, s. 12, ryc. 2: 7–9; Polańska 2000, s. 20, ryc. 4: 2), w Topornicy (Buszewicz 1991, s. 292, ryc. 3: 2, s. 294, ryc. 4: 3), w Gródku 1C (Kokowski, Zakościelna 1987, s. 64, ryc. 6: b) i Werbkowicach (Kempisty 1962, s. 199, ryc. 5: a).

Formy analogiczne do amforki znane są m.in. z Topornicy, stan. 21 (Buszewicz 1991, s. 292, ryc. 3: 4, s. 294, ryc. 5: 3), z Garbatówki Kol. (Polańska 1999, s. 12, ryc. 3: 1, 2), Werbkowic (Kempisty 1962, s. 198, ryc. 2) i Krasnego Kol., stan. 16 (materiały niepublikowane, wykopaliska A. Bronickiego).

Na naczyniach z Kulika nie stwierdzono malowania białą farbą. Jedynie trzy z nich (czarki i garnek) posiadają charakterystyczne zdobienie plastyczne w postaci różkowatych guzków nalepianych w pobliżu maksymalnej wydętości brzuśców (ryc. 1; 3: 1, 2). W jednym przypadku mamy do czynienia z pogrubionym w czterech miejscach wylewem (ryc. 1).

Fragmentu ceramiki (ryc. 6: 3) zaliczonego do kultury pucharów lejkowatych nie da się bezspornie przypisać do konkretnego typu pucharu. Występujący na nim ornament pionowego stempelka jest bardzo popularny dla tej kultury i nie może być dobrym wyznacznikiem chronologicznym.

Inwentarz krzemienisty składa się z 4 okazów: fragmentu wióra z krzemienia czekoladowego, wióra, rylca węglowego przechyłego i łuszczenia dwubiegowego z tzw. krzemienia rejowieckiego. Trzy z nich pochodzą z wykopalisk, jeden z badań AZP. Niestety nie mamy informacji na temat miejsc ich zalegania i położenia, w których grobach lub, jamach zostały znalezione. W znikomym stopniu jest reprezentowany krzemień czekoladowy tak charakterystyczny dla kultury lubelsko-wołyńskiej, dla której był jednym z podstawowych surowców do produkcji narzędzi (oprócz krzemienia wołyńskiego; Zakościelna 1996, s. 98).

Jedyną formą narzędziową jest rylce węglowe. Rylce są obecne na wszystkich stanowiskach kultury lubelsko-wołyńskiej i pod względem liczebności zajmują drugie miejsce po wiórowcach (Zakościelna 1996, s. 96).

Ceramika przedstawiona na ryc. 7 jest dziełem ludności kultury amfor kulistych. Pod względem form naczyń, zdobienia i technologii różni się ona zdecydowanie od wcześniej opisanych i analizowanych zabytków kultury lubelsko-wołyńskiej i ułamka pucharaka lejkowatego. Naczynia te ściśle nawiązują do znanych form ceramicznych kultury amfor kulistych. Garnek przedstawiony na ryc. 7: 1, ma swoje analogie na stanowisku w Peresopnitsa (Shelomentsev-Terskiy 1996, s. 75, fig. 4: 11), i na stanowisku Mikhailivka (Szmyt 1999, s. 173, fig. 62: 4), zaś amfora ma swoje analogie na stan. 6, w Czuczycach Kol. (Bronicki 2000, s. 189, ryc. 4: 4), stanowisku Mykolaiv (Szmyt 1999, s. 308, plate 28: 6) i w Zdrojówce, stan. 1 (Szmyt, 1996, s. 37, ryc. 16: 8). Amfora ta według klasyfikacji M. Szmyt zaliczana jest do typu VB1 — 4 (Szmyt 1999, s. 126, fig. 37: 4).

Z informacji zamieszczonych na karcie AZP wynika, że w Kuliku była ponadto znaleziona siekierka krzemieniowa, która została przekazana do Lublina. Niestety nie wiadomo, co się z nią stało. Nie ma żadnych bliższych informacji o jej kształcie, surowcu itd. Nie można więc jej przyporządkować do żadnej kultury. Mogła ona być związana z kulturą pucharów lejkowatych lub amfor kulistych. Na pewno nie można jej łączyć z kulturą lubelsko — wołyńską, gdzie krzemienych siekier nie ma.

CHRONOLOGIA

Ogromną większość zabytków ceramicznych ze stanowiska w Kuliku bezspornie możemy zaszeregować do kultury lubelsko-wołyńskiej. Należy ona do wczesnych kultur eneolitycznych i jest datowana od 4200 cal. BC do 3400 cal. BC, przy czym dzieli się ją na trzy fazy: I — faza przedklasyczna (od 4200–4000 cal. BC), II — faza klasyczna (od 4000–3800 cal. BC) i III — faza późna (3800–3400 cal. BC: Kadrow, Zakościelna 2000, s. 253, fig. 44).

Na poparcie tezy o przyporządkowaniu materiałów do fazy II, czyli klasycznej wskazuje obecność w zespole naczyń określanych jako czarki (ryc. 2: 1–4, 3: 1, 2). Są one znacznie zróżnicowane pod względem rozmiarów jak i profilowania ścianek. Generalnie są to naczynia niewielkich rozmiarów, posiadające bardziej lub mniej wyodrębnione szyjki przechodzące w kuliste lub gruszkowate brzuśce. Naczynia tego typu nie występują w I fazie — przedklasycznej, jak również w III fazie późnej (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 213).

Garnek z dwoma guzkami i z profilowanym wylewem, (ryc. 1: 1) może stanowić jeszcze echo starszych form naczyń tego typu, które możemy zaliczyć do wcześniejszego horyzontu czasowego, czyli do fazy przedklasycznej. Na poparcie archaiczności jego kształtu można przytoczyć naczynie z Hołyszowa Wołyńskiego najbardziej zbliżone pod względem proporcji i kształtu, datowane na fazę I (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 212, fig. 16 a).

Naczynia doniczkowate (ryc. 6: 1), przewijają się przez cały okres trwania kultury lubelsko-wołyńskiej. Nie są więc dobrym datownikiem (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 208–223).

Dla fazy klasycznej również dobrym wyznacznikiem są naczynia w kształcie połowy beczułki o ściankach w partiach przywylewowych równoległych do osi naczynia lub nieco zachylonych do środka (ryc. 4: 1, 2) (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 213).

Za umieszczeniem zabytków w II fazie klasycznej może też przemawiać fakt występowania w inwentarzu zachowanej częściowo amfory (ryc. 4: 1) zaopatrzonej w ucha ulokowane bezpośrednio przy krawędzi wylewu.

II faza klasyczna kultury lubelsko-wołyńskiej jest udokumentowana materiałami pochodzącymi zarówno z osad, jak i z cmentarzysk. W tym czasie kultura ta rozprzestrzeniła się na teren zachodniej partii Wyżyny Lubelskiej po rzekę Wieprz, Płaskowyż Nałęczowski i południowo-wschodnią część Wyżyny Sandomiersko-Opatowskiej (Kadrow, Zakościelna 2000, s. 213), obejmuje również rejon Obniżenia Dorohuckiego. Obecność „archaicznego” podtypu garnka wskazuje na starszy okres fazy II, czyli 4000–3900 cal. BC,

Kultura amfor kulistych na Lubelszczyźnie, Mazowszu i w Kieleckiem wykazuje cechy fazy młodszej z Kujaw i Wielkopolski. Najbliższe stanowiska grobowe datowane są następująco: Czuczycze Kol. — ok. 2500 cal. BC (Bronicki 2000, s. 191), Łopiennik Dolny — 2522 cal. BC (Kadrow, Szmyt 1996, s. 109), Krasnystaw, stan. 8 — 2655 cal. BC (Kadrow, Szmyt 1996, s. 109), Peresopnica na Ukrainie — 2382 cal. BC (Kadrow, Szmyt 1996, s. 109), Mikailivka — 3190–2850, 2810–2380 cal. BC (Szmyt 1999, s. 278).

Podobieństwo dat z tego najbliższego terenu może sugerować, że materiały „amforowe” z Kulika należy odnieść do 2700–2400 cal. BC.

WNIOSKI

Po przeanalizowaniu materiału zabytkowego i zapoznaniu się ze wszystkimi publikacjami, dotyczącymi odkrycia w Kuliku, można stwierdzić, że stanowisko to było odwiedzane (zasiedlane) przez różne kultury w różny sposób. Najwięcej materiału zabytkowego jest zaliczone do kultury lubelsko-wołyńskiej, następnie do kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych. Rozmieszczenie stanowisk grobowych związanych z kulturą lubelsko-wołyńską, znanych do 1999 r. na Lubelszczyźnie przedstawione jest na ryc. 1b. Rodzaj materiału i stan jego zachowania, jak i niewielka ilość dostępnych informacji (brak dokumentacji z wykopalisk przeprowadzonych w 1968 r.) oraz nieścisłości w publikacjach nie ułatwiły pracy nad tym materiałem.

Licznie w omawianym zespole reprezentowane naczynia należą do najczęściej spotykanych elementów wyposażenia grobowego w tej kulturze (Polańska 1999, s. 14). Bardzo często ilość ofiarowanych naczyń w jednym grobie sięgała nawet do 15 sztuk. Najczęściej były one umieszczane za głową zmarłego (Koman 1997, s. 40–43). W przypadku Kulika niestety nie możemy określić, jakie naczynia i ile ich było w każdym grobie. Wiemy tylko, że grobów było 4, w tym 2 z wyposażeniem oraz 3 jamy gospodarcze (Kutyłowski 1970, s. 278).

Jeśli przyjąć, że były tam zarejestrowane groby i jamy gospodarcze z tego samego okresu, mamy do czynienia z podwójną funkcją tego miejsca — charakter osadniczy i sepulkralny, a jednocześnie zachodzi tu duże prawdopodobieństwo, że w kolejnych okresach czasowych było ono odwiedzane przez ludność kultury pucharów lejkowatych i jeszcze później przez grupy ludności amfor kulistych. Wobec jednak dużych zniszczeń terenu przed przystąpieniem do wykopalisk oraz niewielkich ilości pozyskanych materiałów nie można jednoznacznie rozstrzygnąć funkcji stanowiska. Wydaje się jednak, że mogły to być krótkotrwałe osady-obozowiska.

Muzeum Chełmskie
w Chełmie

BIBLIOGRAFIA

- Bronicki Andrzej
2000 *Grób kultury amfor kulistych w Kolonii Czulczyce, stan. 6, gm. Sawin, pow. Chełm, woj. Lublin*, Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, s. 181–195.
- Buszewicz Jacek
1991 *Topornica, stan. 21*, Prace i Materiały Zamojskie 3, s. 287–296.
1992 *Rogalin, stanowisko 3/49*, Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1992 roku, z. 7, s. 5–8.
- Gumiński Witold
1989 *Gródek Nadbużny, osada kultury pucharów lejkowatych*, Wrocław
- Gurba Jan
1970 *Najnowsze badania nad neolitem*, Rocznik Lubelski 13, s. 173–186.
- Kadrow Sławomir
1991 *Iwanowice, stanowisko Babia Góra, cz. I. Rozwój przestrzenny osady z wczesnego okresu epoki brązu*, Kraków, s. 21–23.
- Kadrow Sławomir, Smyt Marzena
1996 *Absolute chronology of the eastern group of Globular Amphora Culture*, [w:] Baltic-Pontic Studies 4, s. 103–111.

- K adrow Sławomir, Zakościelna Anna
1999 *An outline of the evolution of Danubian Cultures in Małopolska and Western Ukraine*, [w:] *Baltic-Pontic Studies* 9, s. 187–255.
- K empisty Elżbieta
1962 *Grób kultury wstęgowej ceramiki malowanej w Werbkowicach, pow. Hrubieszów*, WA 28, s. 198–200.
- K okowski Andrzej, Ścibior Józef
1994 *Sprawozdania z badań archeologicznych w województwie zamojskim w 1993 roku*, s. 5–9.
- K oman Wiesław
1997 *Sprawozdania z badań kurhanu na stan. 27 w Łubczu, woj. zamojskie*, *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 2, s. 37–44.
- K utyłowscy Andrzej
1969 *Kulik, pow. Chełm Lubelski*, [w:] *Informator Archeologiczny, Badania 1968*, Warszawa, s. 38–39.
1970 *Nieledew, distr. de Hrubieszów, dep. de Lublin, Sepulture a inhumation o 7*, *Inventaria Archeologica. Fasc. 25, Pl. 154*.
1970a *Kulik, pow. Chełm, Z Otchłani Wieków* 36, z. 3, s. 278.
- Mazurek Wojciech
1989 *Dokumentacja AZP obszaru 77–87*, maszynopis w Muzeum Chełmskim w Chełmie.
- P olańska Marta
1999 *Grób kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej ze stan. 7 w Garbatówce Kolonii, woj. lubelskie*, *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 4, s. 9–15.
- S helomentsev-Terskiy S.V.
1996 *Settlement of Globular Amphora Culture in Peresopnitsa, the Volhynia Region (Ukraine)*, [w:] *Baltic-Pontic Studies* 4, s. 70–78.
- S zmyt Marzena
1996 *Spoločności kultury amfor kulistych na Kujawach*, Poznań, s. 37.
1999 *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2950–2350 BC*, [w:] *Baltic-Pontic Studies* 8.
- Z akościelna Anna
1996 *Krzemieniarstwo kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej*, *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 10.

EWA HANDER

NEOLITHIC FINDS FROM KULIK, SITE 6, SIEDLISZCZE COMMUNE, CHEŁM DISTRICT

Summary

The author presents finds discovered accidentally in 1967–1968 during sand digging and recovered in the course of the rescue excavation in the following year.

The site in question locates on a sandy promontory rising over a boggy plain (Map 1), within the so-called Dorohusk Depression — the part of the Polesie Volhynia Upland.

The excavations proved the existence of a settlement a cemetery of the Lublin-Volhynia culture. (Kutyłowski 1969, 38). There have been discovered graves with no preserved human remains, and utility pits. Unfortunately, the field documentation of the research has been lost. As a result of this it is impossible to associate the collected artifacts with any of the excavated feature.

The collection includes mainly pottery of the Lublin-Volhynia culture. Among forms (reconstructed or preserved in fragments) there are: a pot, one miniature bowl and one full-size bowl, a vessel shaped as a barrel half, a flower pot-like cup, and amphorae (Fig. 1–4; 5: 1; 6: 1, 2). Traces of paint has not been observed. In addition, there are fragments of a cup of the Funnel Beaker culture (Fig. 6: 3) and those from a pot and one/two amphorae of the Globular Amphora culture (Fig. 7).

Flint artifacts are represented by a blade fragment of the chocolate flint and another blade, a truncation burin (Fig. 5: 2–4), and a two-pole splintered piece of the so-called Rejowiec flint of the Cretaceous age.

Pottery of the Lublin-Volhynia culture was made from the paste tempered only by crushed potsherds. The outer surfaces are either powder-like or glossy.

The fragment of the Funnel Beaker culture is of the paste tampered not only by crushed potsherds, but also by sand. Its outer surface is coarse.

The finds associated with the Globular Amphora culture are tempered by a crushed rocks and have coarse outer surfaces.

The material of the Lublin Volhynia culture should be dated to the 2nd development phase of this unit. It is confirmed bay the presence of bowls and half-barrel vessels (Kadrow, Zakościelna 2000). “Archaic” features of the pot may indicate rather an older period, i.e. 4000–3900 cal. BC. The Funnel Beaker culture fragment is distinctive enough to be precisely classified. It may be linked with the classic phase (the Wiórek-style ornamentation). Artifacts of the Globu-

lar Amphora culture are from the younger phase and can be dated to 2700–2400 cal. BC. Such a conclusion is backed by radiocarbon dates obtained from some sites of this culture in central-eastern part of the Lublin region (Bronicki 2000).

Translated by Jerzy Kopacz